

Kalabalık Sınıflardaki Öğretim Sürecinin İncelenmesi: Yükseköğretim Örneği

Investigation of the Teaching Process in Crowded Classrooms: The Case of Higher Education

Engin İş^{1*}, Suphi Balcı²

¹Mardin Artuklu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölüm, Mardin, Türkiye

²Milli Eğitim Bakanlığı, Hatay, Türkiye

Orcid: E. İş (0000-0003-4304-0662), S. Balcı (0000-0002-7294-1518)

Özet: Yükseköğretimde sınıfların kalabalık olması, öğretim sürecinin verimliliğini azaltan en önemli unsurlardan biridir. Bu araştırmanın amacı, üniversitelerde kalabalık sınıflarda yapılan öğretim sürecinin öğretim elemanları ve öğrencilerin deneyimlerine dayalı olarak incelenmesidir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan iki bölümlük yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu ise amaçlı örnekleme tekniği ile belirlenen 13'ü öğrenci, 9'u öğretim elemanı olmak üzere toplam 22 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma sürecinde toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Öğretim elemanlarının kalabalık sınıflara ilişkin görüşlerinin en çok öğretim sürecinde yaşanan sorunlar üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Öğrencilerle iletişim kuramadıkları, işlenen derslerin niteliğini düşük gördükleri, zaman konusunda sorun yaşadıkları, sınıf yönetimi, gürültü kirliliği, uygulama etkinliklerinde güçlük, motivasyon eksikliği, seçenek azlığı ve bireysel farklılıkların göz ardı edilmesi gibi problem yaşadıklarına dair sonuçlar elde edilmiştir. Öğrenciler de ise başlıca iletişim zorlukları, sınıflardaki öğretim kalitesinin düşüklüğü, sınıf yönetimi problemleri, istenmeyen öğrenci davranışları, yetersiz zaman, daha fazla bireysel öğrenim gereksinimi, derse etkin katılım sorunu ve gürültü kirliliği gibi olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca, kalabalık sınıfların öğretim elemanlarında olumsuz duygu durumlarına neden olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Öğretim elemanları ders işleme sürecinde kendilerini baskı altında hissettiklerini, öğrencilere gerekli bilgi ve becerileri aktaramamanın verdiği duygudan kaynaklı iş doyumunu kaybı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak öğretim elemanları baş ağrısı, tükenmişlik hissi, can sıkıntısı, çaresizlik, yorgunluk, baskı ve stres yaşadıklarını belirtmiştir. Benzer şekilde kalabalık sınıfların öğrencilerde de olumsuz duygu durumları oluşturduğu görülmüştür. Bunlar baskı, çekingenlik ve yetersizlik hissi olarak tespit edilmiştir. Bu araştırma kapsamında tespit edilen sorunların giderilmesi için yükseköğretimdeki personel ihtiyacına yönelik çözümler, derslik sayısının artırılması gibi politikalar önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kalabalık sınıf; yükseköğretim; öğretim elemanı.

Abstract: Crowded classes in higher education is one of the most important factors that reduce the efficiency of the teaching process. The aim of this study is to examine the teaching process in crowded classrooms in universities based on the experiences of instructors and students. In this study, a case study from qualitative research methods was used. A two-part semi-structured interview form prepared by the researchers was used to collect the data. The study group of the research consisted of 13 students and 9 lecturers determined by purposive sampling technique. Content analysis was used for the data collected. The opinions of the lecturers about overcrowded classes were mostly focused on the problems in the teaching process. It was concluded that they could not communicate with the students, though the quality of the lessons as low, and had problems with time, classroom management, noise pollution, difficulty in practical activities, lack of motivation, lack of choice and ignoring individual differences. The main negative codes for the students were communication, low quality of teaching, classroom management, undesirable student behaviors, insufficient time, need for more individual learning, difficulty in active participation in the lesson and noise pollution. Crowded classrooms create a negative emotional state in instructors. The instructors stated that they felt under pressure during teaching and that they experienced a loss of job satisfaction due to the feeling of not being able to teach the students better. Instructors also reported headaches, burnout, boredom, helplessness, fatigue, pressure and stress. Similarly, crowded classes create negative emotional states in students. These were identified as pressure, timidity and feelings of inadequacy. In order to overcome the problems identified within the scope of this research, policies such as solutions for the staff shortage in higher education and increasing the number of classrooms can be recommended.

Keywords: Crowded classes; higher education; teaching staff.

* İletişim Yazarı / Corresponding author. Eposta / Email : enginis@artuklu.edu.tr

Geliş / Received: 29.12.2023, Revizyon / Revised: 10.05.2024, Kabul / Accepted: 09.06.2024

<https://doi.org/10.32329/uad.1411934>

1. Giriş

Yükseköğretim sistemi bir ülkedeki bireylerin ve toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili birçok fikir verirken aynı zamanda bireylerin ve toplumların gelişimine önemli ölçüde katkı sağlar. Günümüzde, ülkelerin ekonomik ve toplumsal gelişiminin temel itici gücü olan yükseköğretim, dünya genelinde bireylerin yükseköğretim düzeyinde eğitim almalarını teşvik etmektedir. Yükseköğretim kurumlarında verilen eğitim sürecinde üretilen bilginin katma değere dönüşmesinde en önemli etken yetişmiş insan kaynağıdır. Yükseköğretim sisteminde yaşanan bütün değişimler ve çıktılar, toplumların ve bireylerin kalkınma düzeyleri ile doğrudan ilişkilidir (Yükseköğretime Bakış Raporu, 2022).

21. yüzyılda, yükseköğretim eğitim sistemlerinde öne çıkan en önemli problemlerden birisi de kalabalık sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin akademik başarı gelişimleri ile öğretim elemanları-öğrenci iletişiminin ortaya çıkardığı problemlerdir. Bu sorunların yol açtığı olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak, kuşkusuz eğitim paradigmasının değişmesiyle mümkün olabilir. Gelişmiş ülkelerin çözüm bulduğu ancak ülkemizde yeterince tartışılmayan önemli bir sorun, yükseköğretim kurumlarında karşılaşılan kalabalık sınıf sorunudur. Ülkemizde genellikle kalabalık sınıflar sorunu, daha çok Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumlarda görülen bir sorun olarak bilinmektedir (Karayaman, 2022). Üniversite İzleme ve Değerlendirme Raporu (2023)'na göre 2022-2023 öğretim yılında Türkiye'deki 208 yükseköğretim kurumunda toplam 184.566 öğretim elemanının 154.981'i devlet üniversitelerinde, 29.338'i vakıf üniversitelerinde, 247'si vakıf meslek yüksekokullarında görev yapmaktadır. Yine 2022-2023 eğitim öğretim yılında toplam 6.950.142 öğrencinin 6.204.078'i devlet üniversitelerinde, 735.433'ü vakıf üniversitelerinde, 10.631'i vakıf meslek yüksekokullarında öğrenim görmektedir. 2023 yılı itibarıyla Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin sayısı ise 301 bin 549'dır. Yükseköğretim kurum türüne göre öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı OECD ülkelerinde kamu yükseköğretim kurumlarında ortalama 15 iken özel yükseköğretim kurumlarında ortalama 17'dir. Türkiye'de yükseköğretimde öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı OECD ülkeleri ortalamasının çok üzerindedir. 2023 yılı verilerine göre üniversitelerde öğretim üyesi başına düşen ortalama öğrenci sayısı 47'dir. Türkiye'deki üniversitelerin öğrenci-öğretim elemanı oranlarının nispeten yüksek olduğu ifade edilebilir. Bu durum devam eden öğretim elemanı açığı sorununu da ortaya koymaktadır (OECD, 2022; Yükseköğretime Bakış Raporu, 2022).

Öğrencilerin üniversite öğrenim hayatlarında aldıkları eğitim, onları mesleki hayata hazırlayan en önemli dönemdir. Öğretim elemanları, kendi bilgi ve yetenekleriyle uyumlu bir şekilde öğrencilere örnek olma sorumluluğunu üstlenmekte ve öğrencilere hem mesleki hem de temel yaşam becerilerinin kazandırılmasına, aynı zamanda bilim ve teknolojiye ilerlemeleri kullanarak üretken

nesillerin yetişmesine katkıda bulunmaktadır. Öğrenciler zamanlarının çoğunu okul binalarında ve sınıflarda geçirmektedirler. Sınıflar, öğrencilerin sadece öğrenim gördükleri yerler olmanın ötesinde, aynı zamanda onlar için birer yaşam alanıdır. Eğitimsel süreçlerin temel birimi olan sınıflar, bu sebeple eğitim ve öğretim ortamlarının öğretmen ve öğrencilerin kendilerini her açıdan rahat ve huzurlu hissedebilecekleri yerler olmasında büyük bir öneme sahiptir (Şişman ve Turan, 2020).

Etkili öğrenme için öğretim sürecinde, uygulanan öğretim döngüsü bütün öğretim kademlerinde aynı etkiye sahiptir. Öğrencilerin ihtiyaçlarının ve öğrenme hedeflerinin belirlenmesi, öğrenme etkinliklerini tasarlama, hazırlama, uygulama ve öğrenme sürecini değerlendirme olmak üzere bütün öğretim basamaklarında aynıdır (Cangelosi, 2016).

Türkiye'deki genç nüfus içerisinde üniversite öğrenimi görmek isteyenlerin fazla olması sınıflardaki öğrenci sayısının artmasına neden olmakta ve bu durum eğitime olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Kalabalık sınıf tanımlamasında net bir sayıda uzlaşıldığı söylenemez. Ancak, kalabalık sınıf kavramı, genellikle 30 öğrenci rakamını aşan bir sayıyı ifade etmektedir (Şişman ve Turan, 2020). Bireylerin yaşam alanlarını paylaştığı diğer kişilerin fazlalığının yarattığı taşıma kapasitesi sınırının üzerine çıkılması, kalabalık olarak ifade edilir. Kalabalık algısı, davranışsal ve çevresel psikoloji konusu olarak da ele alınmaktadır (Neuts ve Nijkamp, 2012). 2021 yılı itibarıyla yükseköğretime yeni kayıt yaptıran öğrenci sayısı 1 milyon 494 bin 167 olup yükseköğretimdeki öğrenci sayısı artmaktadır. Bu durum, sınıf mevcutlarının detaylı bir şekilde incelenmesi gerekliliğini vurgularken, aynı zamanda şu anda Türkiye'de üzerinde tartışılması gereken önemli bir sorunun varlığını da ortaya koymaktadır. Derslik sayısının yetersizliği, sınıfların kalabalık olmasına; kalabalık sınıflar ise eğitimin niteliği ve öğrencilerin akademik başarıları ile ilgili yeni problemlere sebep olmaktadır. Literatürdeki araştırmalar, derslikteki öğrenci sayıları ile akademik başarı arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu, öğrenci sayısının az olduğu dersliklerdeki akademik başarı ve öğrenmenin, öğrenci sayısı fazla olan sınıflara göre daha yüksek olduğunu ifade etmektedir (Cemaloğlu ve Yenel, 2021; Jones ve Jones, 2004; Uludağ ve Odacı, 2002). Etkili okulların oluşması ve amaçlanan akademik başarı düzeyine ulaşmada öğrenci başarısını olumsuz etkileyen en önemli etkenlerden biri kalabalık sınıflardır (Cangelosi, 2016).

Dersliklerin kalabalık oluşumunun getirdiği pek çok problem bulunmaktadır. Bunlar; öğrenci için kullanılacak fiziksel mekânın sıkışıklığı, bireysel bir alana sahip olamama, bireysel farkını derslerde fark ettirememe, arkadaşlık ilişkilerinde sıkıntı yaşama, hava ve ortamın çabuk kirlenmesi, kendini yeterince ifade edememe, derse odaklanamama, devamsızlık, gürültünün odaklanmayı engellemesi vb. olarak ifade edilebilir (Bakioğlu, 2019). Bu problemler öğrencilerin dersliğe ve okullarına yabancılaşmalarına neden olabilmektedir.

Öğretim elemanları için ise kalabalık sınıflar; her öğrenciye gereken zamanı verememe, öğrencileri yeterince tanıyamama, bireysel farklılıkların gözden kaçması, öğretimsel iletişimde yeterince bulunmama, çok sayıda sınav ve ödev değerlendirme, geri bildirim verme, sınıf yönetiminde ve öğretim ilke ve yöntemlerin uygulanmasında aksaklıklar, gürültü ve hava kirlenmesi, sesin yüksek kullanılmasının ayakta sürekli kalmanın getirdiği meslek hastalıklarını ifade etmektedir. Olumsuz fiziksel koşullar öğrencilerin akademik performanslarını düşürürken öğretim elemanlarının mesleki motivasyonlarını ise azaltmaktadır (Cemaloğlu ve Yenel, 2021).

Eğitim sürecinin geçirildiği ortamlarda öğrenci ve öğretim elemanları kendilerini rahat hissetmediklerinde etkili eğitim ve öğretim için gerekli etkinliklerin yapılamadığı gibi; büyük sınıflarda öğretmenin sınıfın tamamını kontrol altında tutması da mümkün değildir. Kalabalık okul ve sınıflarda öğrencilerin akademik başarılarının genel olarak düşük olduğu bilinmektedir. Öğrenci sayısı az olan okullarda öğretmen ve öğrenciler arasındaki iletişim daha iyi; eğitim-öğretim etkinlikleri daha etkili ve verimli olmaktadır. Bu okullarda disiplin olayları daha az, bireysel eğitim olanakları daha fazladır (Yaman, 2010; Pehlivan, 2002).

Öğrenci sayısının 60-70 civarında olduğu, hatta bazı yerlerde 80-90'ları bulduğu bir sınıfta her öğrenci ile doğrudan birebir ilgilenmek, tanımak ve sorunları ile ilgilenmek oldukça zordur (Şişman ve Turan, 2020). Sınıfların kalabalık, öğretim elemanlarına düşen öğrenci sayısının yüksek olması, öğrencilerin bireysel çalışma yapmalarını oldukça güçleştirmektedir. Bu bağlamda, kalabalık sınıflar için öğrencilerin aktif bir şekilde katılım gösterebileceği bir öğretme-öğrenme sürecinin tasarlanması sorunu ortaya çıkmaktadır (Aydın, 2019).

Kalabalık sınıflarda öğretim ilke ve yöntemleri uygulamak çok zordur. Çünkü sınıfların kalabalık olması, uygulanacak öğretim stratejilerini doğrudan etkilemektedir. Hemen hemen tüm derslerde sunuş yoluyla öğretim stratejileri ve öğretmen merkezli anlatım yöntemi tercih edilmektedir. Anlamlı ve tam öğrenmenin oluşabilmesi için öğretim sürecinde bireysel farklılıklara dayalı öğrenme modelleri tercih edilebilir. Öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci etkileşimi, analiz, sentez ve değerlendirme için buluş yoluyla öğretim stratejileri daha uygundur.

Sınıfın etkili bir şekilde yönetilmesi, eğitimde başarılı olmanın ilk adımı olarak kabul edilmektedir (Özgan ve Aykar, 2011). Sınıfların kalabalık olması, öğretim elemanlarının zamanlarının büyük kısmını öğrencilerin güdülemesine ayırmalarına neden olmaktadır. Öğrenme sürecinde öğrencilerin kararlara katılımı, etkili iletişim, paylaşım ve işbirliği, öğrenme sorumluluğunu taşıma çok mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla sınıfta öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci etkileşimleri çok az olmaktadır (Aydın, 2019; Bakioğlu, 2019; Cemaloğlu ve Yenel, 2021; Şişman ve Turan, 2020; Yaman, 2006). Benzer şekilde probleme dayalı öğrenme ve proje tabanlı öğrenme

de gerçekleşmemektedir. Öğrencilerin yaratıcı ve ilginç projeler geliştirmeleri ve yaşam boyu öğrenmeleri aksamaktadır (Gökalp, 2021).

Kalabalık olmayan ve uygun fiziksel koşullara sahip sınıfların ortak özelliği başarı, güven, pozitif iletişim, etkin katılım ve işbirliğidir (Cemaloğlu ve Yenel, 2021). Sınıf içindeki öğrenme ortamının ve yaşantıların düzenlenmesi ve yönetilmesi öğretmenin sorumluluğundadır. Öğretim elemanları için sınıf yönetiminin ilke ve yöntemlerinin bilinmesi ve uygulanması, insan ilişkileri alanında duyarlı ve bilgili olması çok önemlidir. Başarılı bir öğretmenin bu sanatını icra etmesi için uygun bir dersliğinin olması da elzemdir. Nitelikli eğitim ve öğretimin yapılandırılmış en uygun öğrenme ortamında gerçekleştiği bilinmektedir. Öğretim ortamının fiziksel ve psikolojik olarak hazırlanması etkili öğretim için çok önemlidir (Aydın, 2019). Tutkun ve Düzeni (2016) uygun bir sınıfın öğrencilerin güdülenmesini kolaylaştırdığını, sınıf disiplini istenmeyen davranışları azaltmaya yardımcı olduğunu, fiziksel olarak rahat hissettirmesinde katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Öğrenci başarısıyla birlikte öğretmenin morali yüksek olmakta ve çok fazla disiplin problemi yaşanmamaktadır (Erdoğan, 2019). Kısaca, kalabalık olmayan sınıf ve uygun fiziksel koşullara sahip dersliklerde eğitim niteliğinin artırılmasının yanında öğretim elemanlarının mesleklerini icra etmeleri ve olumlu psikolojileri üzerinde olumlu yönde etkilemektedir.

Yükseköğretimde kalabalık sınıfların Türkiye'de önemli bir sorun olduğunun (Yaman, 2006) vurgulanmaya başlanmış olması önemli bir gelişme olmakla birlikte, yükseköğretim kurumlarında kalabalık dersliklerdeki sorunlardan çok az söz edilmesi önemli bir eksiklik olarak görülebilir. Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında okuyan binlerce öğrencinin kalabalık dersliklerde öğrenim görmesi, akademik başarıdan ödün verilmesine neden olabilir. Okula ve derse kayıtsızlık, akademik başarıda düşüklük, motivasyon ve iletişim gibi sorunlar incelenirken, öncelikle kalabalık sınıflarda sürdürülen eğitim sürecinin etkileri araştırılmalıdır (Karayaman, 2022).

Çağdaş eğitim yaklaşımlarında öğretim etkinliklerinin merkezinde öğrenci yer almaktadır. Başka bir ifadeyle, öğrenci sınıf yaşamının nesnesi değil, öznesi konumundadır. Öğrencilerin zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimleri özel bir öneme sahiptir. Dolayısıyla sınıf, öğretim elemanı, öğrenci, ders programı, dersliğin fiziki şartları ile öğrencilerin sayılarının etkileştiği canlı ve dinamik bir süreçtir (Aydın, 2019; Cemaloğlu ve Yenel, 2021). Mekânların fiziksel özellikleri bireylerin psikolojik ve algıları üzerinde etkilidir. Fiziksel düzeni sağlanmış mekânlarda huzur, güven hissedilirken düzensiz mekânlarda ise rahatsızlık hissedilir. Bu durum, eğitim ve öğretim süreçlerinin uygulandığı derslikler için de geçerlidir. Öğretim etkinliklerinin niteliğinin artırılmasında sınıf ortamının büyüklüğü ile öğrenci sayılarının büyük etkisi vardır (Cemaloğlu ve Yenel, 2021). Sınıf büyüklüğünün eğitim sistemine olan etkisi, dikkate değer bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarında okutulan teorik ve uygulamalı derslerde öğrencilerin etkin olması doğru olmaktadır. Fakat sınıfların kalabalık olması, bu derslerin etkin geçmesinin önündeki engellerden biridir. 21. yüzyılda teknoloji ve bilim alanında meydana gelen gelişmeler öğretim elemanlarının sorumluluğunu arttırmıştır. Türkiye’deki yükseköğretim kurumları içerisinde öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde OECD ortalamasının oldukça üstündedir (OECD, 2022). Bu bağlamda, yükseköğretim kurumlarında öğrenim sürecinde ortaya çıkan sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi önemlidir. Literatür incelendiğinde, yükseköğretim kurumlarında kalabalık sınıflarda öğretim elemanlarının yaşadıkları sorunları bütüncül ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öğretim elemanları ve öğrencilerin bu süreçte karşılaştığı sorunların belirlenmesi ve bu sorunlara çözüm önerileri sunulması, öğretim elemanlarının meslekleriyle ilgili tutumlarını ve mesleki doyumlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu araştırmanın amacı, kalabalık sınıfların etkilerine ilişkin öğretim elemanları ve öğrencilerin görüşlerini belirlemektir. Bu çalışma ile öğretim elemanlarının ve öğrencilerin kalabalık sınıflarda öğrenim süreci içinde yaşadıkları sorunlar tespit edilip, elde edilen bulgularla geniş bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Araştırma, büyük ve kalabalık sınıflardaki eğitim-öğretim sürecini hem öğretim elemanı hem de öğrenci açısından değerlendirdiği için önem taşımaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, üniversitelerde kalabalık sınıflarda yapılan öğretim sürecinin akademisyenler ile öğrencilerin deneyimlerine dayalı olarak incelenmesidir. Bu amacın gerçekleştirilmesi ile katılımcıların algılarının belirlenmesine ve söz konusu tutumların yükseköğretim kurumlarında kalabalık sınıflarda sürdürülen öğretim sürecinin etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlanacaktır. Araştırmanın problem cümlesi, “*Yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanları ile öğrenciler, kalabalık sınıflarda yapılan öğretim sürecini nasıl betimliyorlar?*” olarak ifade edilmiştir. Bu problem doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğretim elemanları, kalabalık sınıflardaki öğretim süreci ile ilgili deneyimlerini nasıl betimlemektedir?
- Öğrenciler, kalabalık sınıflardaki öğretim süreci ile ilgili deneyimlerini nasıl betimlemektedir?

2. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, bir araştırmacının bir veya birden fazla durumu detaylı bir şekilde inceleyerek ayrıntılı bir betimleme ve analiz sürecine giriştiği bir nitel araştırma metodudur (Berg ve Lune, 2019). Verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan iki bölümlük yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma

grubu ise amaçlı örnekleme tekniği ile belirlenen 22 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma sürecinde toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizinin temel amacı, benzer verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek, bunları okuyucunun anlayabileceği bir düzen içinde yorumlamaktır (Çepni, 2021).

Guba ve Lincoln nitel araştırmalarda geçerlik-güvenilirlikten ziyade inandırıcılık (trustworthiness) olması gerektiğini ifade ederek bazı temel ölçütlerin gerekliliğini vurgulamışlardır (Merriam, 2013). Önerilen ölçütler; inanılabilirlik, güvenilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabilmek üzere dört ana başlık altında toplanmıştır. Bir araştırmada bulguların inanılabilirliğini sağlamak için bu stratejilerin bir ya da daha fazlasının işe koşulması gereklidir (Creswell, 2021). Mevcut araştırmada, katılımcı teyidi ve uzman incelemesi yöntemleri kullanılarak inanılabilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Verilerin analizinde katılımcılardan tanımlayıcı kişisel bilgiler istenmediği için görüşme formlarına öğretim elemanları için “ÖE”, öğrenciler için ise “ÖGR” şeklinde kodlama yapılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, Mardin Artuklu Üniversitesi’nde görev yapmakta olan 9 öğretim elemanı ile 13 öğrenci olmak üzere toplam 22 kişiden oluşmaktadır. Bu araştırmada çalışma grubunun büyüklüğünde bilgilerin doygunluğu göz önüne alınmıştır (Lincoln ve Guba, 1985; Tashakkori ve Teddlie, 2015). Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde bilgilerin tekrarlanmaya başladığı ve yeni bir bilgi elde edilmediği noktada örnekleme eklem yapılmasının durdurulması, Lincoln ve Guba (1985) tarafından öne sürülen amaçlı örneklemin ilk ölçütü olarak belirlenmiştir. Patton (2014), nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirlemede bir kuralın olmadığını vurgulayarak, örneklem büyüklüğünün neyi anlamak istediğinize, araştırmanın amacına, hangi konuların öne çıktığına, hangi bilgilerin kullanışlı olduğuna ve eldeki zaman ve kaynaklarla nelerin gerçekleştirilebileceğine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda nitel araştırmalardaki geçerliğin ve anlamlılığın önemi, örneklem büyüklüğünden ziyade seçilen durumların bilgi yüklü olması ve araştırmacının gözlemsel ve analitik becerilerinin olmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Nitel araştırma, nicel araştırmanın aksine, örneklemden genelleme yapmak yerine birkaç kişiden derinlemesine görüş elde etmeye odaklanır. Durum çalışması ile gerçekleştirilen nitel araştırmalar genellikle 5-25 gibi az sayıdaki katılımcı ile yapılmaktadır (Creswell, 2021). Çalışma grubuna ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde, çalışma grubunu oluşturan katılımcıların toplam 22 kişiden oluştuğu görülmektedir. Bu katılımcıların 9’u öğretim elemanı ve 13’ü öğrencidir. Öğretim elemanlarından 5’i Sağlık Bilimleri Fakültesinde görev yaparken, 4’ü Edebiyat Fakültesinde görev yapmaktadır. Benzer şekilde, katılımcı öğrencilerin 7’si Sağlık Bilimleri Fakültesinde okurken, 6’sı Edebiyat Fakültesinde öğrenim görmektedir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Veriler

Kod Adı	Cinsiyet	Kıdem / Sınıf	Bölüm
Öğretim elemanı 1	Erkek	3 yıl	Edebiyat Fakültesi
Öğretim elemanı 2	Erkek	18 yıl	Edebiyat Fakültesi
Öğretim elemanı 3	Kadın	12 yıl	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğretim elemanı 4	Kadın	8 yıl	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğretim elemanı 5	Erkek	23 yıl	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğretim elemanı 6	Erkek	5 yıl	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğretim elemanı 7	Kadın	10 yıl	Edebiyat Fakültesi
Öğretim elemanı 8	Erkek	18 yıl	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğretim elemanı 9	Kadın	15 yıl	Edebiyat Fakültesi
Öğrenci 1	Kadın	2. Sınıf	Edebiyat Fakültesi
Öğrenci 2	Erkek	2. Sınıf	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğrenci 3	Kadın	2. Sınıf	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğrenci 4	Kadın	3. Sınıf	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğrenci 5	Erkek	3. Sınıf	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğrenci 6	Erkek	3. Sınıf	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğrenci 7	Erkek	3. Sınıf	Edebiyat Fakültesi
Öğrenci 8	Erkek	3. Sınıf	Edebiyat Fakültesi
Öğrenci 9	Kadın	4. Sınıf	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğrenci 10	Erkek	4. Sınıf	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğrenci 11	Kadın	4. Sınıf	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğrenci 12	Kadın	4. Sınıf	Edebiyat Fakültesi
Öğrenci 13	Kadın	4. Sınıf	Edebiyat Fakültesi

3. Bulgular

Öğretim görevlilerinin kalabalık sınıflardaki öğretim sürecine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Bu kapsamda görüşme metinleri tekrar tekrar okunarak bulunan ortak eğilimler ve kodlar belirlenmiş, ardından kodların gruplandırılmasıyla temalar ortaya konmuştur. Belirlenen temalar ve kodlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde öğretim görevlilerinin kalabalık sınıflara ilişkin görüşlerinin en çok öğretim sürecinde yaşanan sorunlar üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Öğretim görevlileri kalabalık sınıflarda en fazla öğrencilerle iletişim (f=19) problemi yaşadığını belirtmiştir. “*Atılgan ve katılımcı öğrencilerle daha çok iletişim gerçekleşiyor, bunun dışında kalan öğrencilerle iletişim süreci olumsuz etkileniyor*” diyen ÖE1 ile “*kalabalık sınıflarda her an bütün öğrenciler ile karşılıklı etkileşimde olmak mümkün olmayabiliyor*” diyen ÖE2 öğrenci sayısının fazla olmasının her bir öğrenciyi tanımaya imkân vermediğini ve iletişim kurulamadığını belirtmiştir. Öğretim görevlileri kalabalık sınıflarda işlenen derslerinin niteliğinin düşük (f=15) olduğunu da belirtmişlerdir. Bu durumu ÖE9 “*kalabalık sınıflarda öğrencilerin kaliteli, yaratıcı ve ilginç projeler üretmesi imkânsız gibi bir şey*” diye ifade ederken ÖE8 “*kalabalık sınıflarda sınıfın çok büyük olması öğretimin*

Tablo 2. Öğretim Elemanlarının Kalabalık Sınıflardaki Öğretim sürecine ilişkin Görüşleri

Temalar	Kodlar	Frekans	
Ders planlama uygulamaları	Sunu / Anlatım	8	
	Çoktan seçmeli	6	
	Soru - cevap	5	
	Grup çalışması	4	
	İlgi çekici	2	
	Bireysel öğrenme	1	
	Proje ödevi	1	
	Öğretim sürecinde yaşanan sorunlar	İletişim	19
		Öğretimin kalitesi	15
Zaman		10	
Sınıf yönetimi		9	
Gürültü		5	
Uygulama etkinliklerinde güçlük		5	
Motivasyon eksikliği		5	
Seçenek azlığı		3	
Bireysel farklılık		2	
Ölçme ve değerlendirilmede güçlük		Açık uçlu	3
	Fiziki ortam	3	
	Başarı takibi	2	
	Kapsam	1	
	Kopya	1	
	Öğretici olumsuz duygulanımı	Kaygı	6
		İş doyumu kaybı	4
		Can sıkıntısı	2
Tükenmişlik		2	
Baş ağrısı		2	
Stres		1	
Baskı		1	
Yorgunluk		1	
Çaresizlik	1		
Kalabalık sınıf tercih etme	Evet	1	
	Hayır	8	

kalitesini olumsuz etkilemektedir, ... öğrencilerin çok az verim aldıklarını tecrübe ettim” diye belirtmiştir.

Öne çıkan bir başka bulgu ise “*zaman*” (f=10) olmuştur. Öğretim görevlileri kalabalık sınıflarda zamanın yeterli olmadığını, kısıtlı zamanın ders planlamasında ve ölçme değerlendirme tercihlerinde etkili olduğunu, ayrıca bireysel farklılıkları dikkate alamadıklarını belirtmişlerdir. ÖE3’e göre “*kalabalık sınıf ortamında tüm öğrencileri tartışmaya katmak pek mümkün olmuyor*” iken ÖE5 “*sınırlı bir zaman süreci ... faaliyet türlerinin kısıtlanmasına sebep olmaktadır*” diye düşünmektedir.

Öğretim görevlilerine göre öğretim sürecinde yaşanan diğer sorunlar; sınıf yönetimi (f=9), gürültü (f=5), uygulama (f=5), motivasyon eksikliği (f=5), seçenek azlığı

(f=3), bireysel farklılık (f=2) olarak sıralanmaktadır. Sınıf yönetimi kodu için ÖE4 “sınıfta derslerin yapılmaması için direnç oluşuyor”; gürültü kodu için ÖE6 “kalabalık sınıflarda gürültü kirliliği öğrenme iklimini olumsuz etkilemektedir”; uygulama kodu için ÖE7 “sınıf mevcutlarının oldukça sınırlı olması gerekmektedir çünkü öğrencilerin sadece bilgiye değil, aynı zamanda bazı becerilere de sahip olması gerekiyor”; motivasyon eksikliği kodu için ÖE6 “kalabalık sınıflarda fiziksel yapının yetersizliği öğrencilerin dikkatini dağıtıyor”; seçenek azlığı kodu için ÖE5 “bu durum büyük gruplarla yapılan topluma dönük faaliyet türlerinin kısıtlanmasına sebep olmaktadır”; bireysel farklılık kodu için ÖE4 “bireysel farklılıklar göz ardı ediliyor” ifadeleri örnek verilebilir.

Genel olarak öğrenci sayısı yükseldikçe öğretim görevlerinin zaman problemi yaşadıkları ve kısıtlı zamanın tüm öğrencilerle iletişim kurmaya imkan tanımadığı, bunun ise öğrencilerin bireysel farklılıklarının göz ardı edilmesine neden olduğu, ek olarak sınıf yönetimini de güçleştirdiği için hem öğrencilerin hem de öğretim görevlilerinin motivasyon kaybı yaşamasına yol açtığı söylenebilir.

Sınıfların kalabalık olması öğretim görevlilerinin ders planlamasını değiştirdiği de görülmüştür. Öğretim görevlilerinin kalabalık sınıflarda sunu / anlatım (f=8), soru - cevap (f=5) ile grup çalışması (f=4) yöntemlerini tercih ettikleri, ölçme işlemi için ise çoktan seçmeli (f=6) sınavları kullandıkları söylenebilir. ÖE6 “ders planlarını düz anlatım ve görsel anlamda destekleyici materyale daha çok yer vermeyi ve aynı zamanda soru-cevap yöntemini de kullanmayı önemsiyorum. Bireyden çok gruba yönelik teknikler kullanmak mecburiyeti oluşuyor.”; ÖE7 “soru-cevap yöntemi, öyküleme, anlatım gibi yöntemler tercih ediyorum”; ÖE9 ise “sadece bilgi aktarımı olan anlatım yöntemini kullanmak zorunda kalıyorum” diyerek kullandıkları yöntemlerin sınırlılığını dile getirmişlerdir.

İki öğretim elemanı dersleri ilgi çekici (f=2) hale getirmeye çalıştığını ifade etmiştir. ÖE2 “derslerin mümkün mertebe ilgi çekici, öğrencilerinin ilgilerinin dağılmasını önleyici ve sürükleyici olmasına dikkat ederim”. Bir öğretim elemanı ise hem bireysel öğrenmeye yönelik planladığını hem de (f=1) proje ödevi (f=1) verdiğini belirtmiştir. ÖE1 “öğrencilere araştırma ödevleri verecek şekilde bireysel öğrenme sorumluluğu desteklemeye çalışıyorum, proje ve performans ödevlerini tercih ediyorum”

Öğretim görevlilerinin görüşüne göre kalabalık sınıflar eğitim öğretim sürecinin değerlendirilmesini de güçleştirmektedir. Özellikle sınavlarda açık uçlu (f=3) soruların sorulmasından kaçınıldığı görülmüştür. ÖE8'e göre “öğrenci sayısının çok olduğu sınıflarda açık uçlu sorularla öğrencileri değerlendirmek biraz imkansızdır”. ÖE5 “Sınavların değerlendirilmesi zaman almakta, soru sayısının kısıtlanmasına sebep olmaktadır” diyerek kalabalık sınıflarda kapsam (f=1) geçerliliğinden feragat edilebildiğini belirtmiştir. Sınıfların kalabalık olması öğrencilerin başarısını takip (f=2) etmeyi de zorlaştırdığı ifade edilmiştir. ÖE1 “başarı takiplerini gerçekleştirmek güçleştirdiğinden

eğitim kalitesinde azalma olabiliyor” derken; ÖE5 “sınavların uygulanmasında fiziki ortama bağlı olarak sınıfın kontrolünde güçlükler yaşanmakta” diyerek fiziki ortamın (f=3) etkisine dikkat çekerken; ÖE3 kopya (f=1) olaylarının da olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Sınavlarda da kalabalıktan dolayı kopya olaylarıyla karşılaşabiliyoruz”.

Kalabalık sınıflar öğretim görevlilerinde olumsuz duygu durumu oluşturduğu da görülmüştür. En çok öne çıkan olumsuz duygunun kaygı (f=6) olduğu tespit edilmiştir. Bu durumu ÖE4 “derse girdiğimde kendimi baskı altında hissediyorum. Her an bir kaos çıkacakmış hissi oluşuyor” diye ifade ederken ÖE6 “öğrencilere yeterince faydalı olmayabileceğim kaygısını yaşıyorum” şeklinde belirtmiştir. İş doyum kaybı (f=4) en çok hissedilen ikinci olumsuz duygudur. ÖE9 “çok da mutlu olduğum ve severek girdiğim söylenemez”; ÖE8 “önceki tecrübelerime dayanarak başımın ağrıyacağını hissedeceğim için modum otomatik olarak düşer” diyerek yaşadığı baş ağrısını (f=2) ifade ederken; ÖE6 “fiziksel ve ruhsal anlamda beni yıpratılabileceğini düşünüyorum” diyerek tükenmişlik (f=2) hissinden bahsetmiştir. ÖE1 “can sıkıntısı hissettiğim durumlar oluyor” ifadesiyle kalabalık sınıflarda hissettiği can sıkıntısını (f=2) ifade etmiştir. Karşılaşılan diğer olumsuz duygular çaresizlik (f=1), yorgunluk (f=1), baskı (f=1) ve stres (f=1) olarak tespit edilmiştir.

Öğrencilerin kalabalık sınıflardaki öğretim sürecine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla Ek-2'deki yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler yapılmıştır. İçerik analiziyle çözümlenen görüşme verileri ile belirlenen temalar ve kodlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3 incelendiğinde öğretim görevlilerinininkine benzer şekilde öğrencilerin de kalabalık sınıflara ilişkin görüşlerinin en çok öğretim sürecinde yaşanan sorunlar üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Öğrenciler kalabalık sınıflarda en fazla öğretim görevlileri ile iletişim (f=17) problemi yaşadığını belirtmiştir. ÖGR1 “hocalara yeteri kadar soru soramıyoruz” derken; ÖGR3 bu durumu “öğretmen öğrenci ilişkisinden mahrum olarak mezun olmak acı verici” diye ifade etmiştir. Öğretim görevlilerinin bahsettiği motivasyon eksikliği kalabalık sınıflarda okuyan öğrencilerde de yoğun olarak (f=17) görülmüştür. Motivasyon eksikliğini ÖGR6 “sınıf kalabalık olunca odaklanmak konusunda sıkıntılar yaşanıyor” şeklinde belirtirken ÖGR8 “konsantrasyon sorunu var” diyerek bu konuya dikkati çekmiştir. Kalabalık sınıflardaki öğretim kalitesinin düşüklüğü (f=15) de öne çıkan bulgulardan olmuştur. ÖGR12 “kalabalık ortamda eğitim bana göre çok zorlu şartlarda veriliyor ve verimli geçtiğini düşünmüyorum” derken, ÖGR10 da benzer şekilde “kitle arttıkça verimin azaldığını düşünüyorum” diye ifade etmiştir.

Öğrencilere göre kalabalık sınıflarda eğitim sürecinde yaşanan sorunlar arasında sınıf yönetimi (f=7), istenmeyen öğrenci davranışı (f=5) ve gürültü (f=5) gibi olumsuzluklar da dikkati çekmektedir. ÖGR11 “sınıf mevcudunun fazla olması hocaların hakimiyet, dikkati kendisinde toplamak için daha çok uğraş vermesine sebep oluyor” diye

Tablo 3. Öğrencilerin Kalabalık Sınıflardaki Öğretim sürecine ilişkin Görüşleri

Temalar	Kodlar	Frekans
Fiziki ortam kaynaklı sorunlar	Duyuma problemi	8
	Görme problemi	6
	Havasız	4
	Düzensiz	1
Öğretim sürecinde yaşanan sorunlar	İletişim	17
	Motivasyon eksikliği	17
	Öğretimin kalitesi	15
	Sınıf yönetimi	7
	Zaman	6
	Daha fazla bireysel öğrenim gereksinimi	5
	İstenmeyen öğrenci davranışı	5
	Gürültü	5
	Derse katılım	5
	Uygulama	2
Değerlendirme sorunu	1	
Öğretim yöntemi	Sunu / Anlatım	5
	Soru - cevap	2
Öğrenci olumsuz duygulanımı	Yetersizlik hissi	1
	Çekingenlik	1
	Baskı	1
Kalabalık sınıf tercih etme	Evet	0
	Hayır	13

rek sınıf yönetimi problemlerine değinirken; ÖGR9 “bazı arkadaşlar yüzünden dersi anlamıyoruz, hocalar onlara sinirleniyor ve tahammül seviyeleri düşüyor” ifadesiyle istenmeyen öğrenci davranışına örnek vermiştir. ÖGR7 dersteki gürültü probleminin derse olan etkisini şöyle ifade etmiştir: “Her ne kadar hocalarımız soru yönelterek ders anlatmayı yapsa da hem öğrenci sayısı fazlalığından hem de gürültüden dolayı öğrenciler sağlıklı cevaplar verememektedir.”

Öğrenciler kalabalık sınıflardaki eğitim sürecinde zaman (f=6), daha fazla bireysel öğrenim gereksinimi (f=5) ve derse katılım (f=5) gibi sorunlar yaşadıklarını da belirtmiştir. ÖGR4 “en az 90 kişi olan bir sınıfta öğretmenin her bir öğrenciyle birebir ilgilenmesi imkansız duruma düşmekte ve öğrenciler uygulama ve beceri bakımından eksik kalmaktadırlar” ifadesiyle öğrenci başına düşen sürenin yeterli olmadığına dikkat çekerken, ÖGR5 bu durumun daha fazla bireysel öğrenmeye ihtiyacı doğurduğunu şöyle belirtmiştir: “Sınıflar kalabalık olunca derste işlenen konu kavranmıyor, sınavları geçmek için bizim kendi çalışmamız ön plana çıkıyor”. Kalabalık sınıflarda derse katılımın da zorlaştığını ÖGR13 “sınıf mevcudu fazla olduğu için herkes soru sorma hakkını kullanamıyor” diye ifade etmiştir. Öğrencilerin öğretim sürecinde karşılaştıkları diğer sorunlar uygulama (f=2) ve değerlendirme (f=1) olarak tespit edilmiştir.

Kalabalık sınıflarda öğretim görevlilerinin planladığı öğretim yöntemiyle öğrencilerin görüşlerinin birbiriyle uyduğu görülmektedir. Öğretim görevlileri kalabalık sınıflarda çoğunlukla dersleri anlatım ve soru-cevap yöntemi ile planladıklarını belirtirken, öğrenciler de derslerin bu yöntemlerle işlendiğini ifadeleriyle doğrulamıştır. ÖGR7 “slayt gösterimi yapılarak ve hocanın sözlü anlatımıyla ders yapılıyor” diyerek derslerde anlatım yönteminin, ÖGR1 ise “dersler genelde soru-cevap şeklinde yapılıyor” ifadesiyle soru-cevap yönteminin kullanıldığını belirtmiştir.

Öğretim görevlilerinden farklı olacak şekilde öğrenciler fiziki ortamdan kaynaklanan sorunlara da değinmiştir. Kalabalık sınıflarda eğitmeni duyma problemi (f=8) bunların başında gelmektedir. ÖGR5 “verimsizlik sesin öğrencilere iyi ulaşmamasından kaynaklanıyor” diyerek derslerdeki nitelik sorununun sebeplerinden birini ifade ederken, ÖGR9 “hoca ders anlatırken önde duruyorsa arkaya ses gelmiyor, arkaya geçince öndekiler duymuyor” diyerek bu problemi vurgulamıştır. Duyuma problemine ek olarak öğrenciler görme problemi (f=6) de yaşadıklarını belirtmiştir. “Arka sıralara denk gelince tahtayı göremediğimden dersten verim alamıyorum” diyen ÖGR12 eğitmeni duyma problemi gibi tahtayı görme probleminin de verimi düşürdüğünü ifade ederken, ÖGR3 ise bu durumu “ders slaytlarını görmeye olanak yok” diye belirtmiştir. Öne çıkan fiziksel ortam kaynaklı sorunlardan bir diğerinin havasızlık (f=4) olduğu görülmüştür. ÖGR6 “sınıf kalabalık olunca hoş olmayan kokular da artıyor” ifadesiyle bu konuya dikkati çekmiştir. Fiziksel ortam kaynaklı sorunlar arasında diğerleri kadar çok olmasa da düzensizlik (f=1) problemi de belirtilmiştir. ÖGR3 “sınıf çok kalabalık ve dersi gördüğümüz sınıf çok düzensiz dizayn edilmiş” diyerek sınıfların düzeninin kalabalık sınıflara uygun tasarlanmadığını dile getirmiştir.

Öğretim görevlilerinin yaşadıkları kadar olmasa da kalabalık sınıfların öğrencilerde de olumsuz duygu durumu oluşturduğu görülmüştür. Bunlar baskı (f=1), çekingenlik (f=1) ve yetersizlik hissi (f=1) olarak tespit edilmiştir. ÖGR1 kalabalık sınıfları tercih etmeme sebebi olarak “çünkü baskı altında olduğumu hissediyorum” şeklinde ifade etmiştir. ÖGR3 ise öğretim görevlilerinin kendilerini tanımadığından “biz de onlardan yardım istemeye çekiniyoruz” diyerek öğretim görevlilerinden destek istemeye cesaret edemediklerini belirtmiştir. ÖGR8 “... saydığım nedenlerden dolayı eksik kalma durumu, öğrenci için ileride sorun olacağından donanımlı olamayacağımı düşünüyorum” diyerek yetersiz kalma hissini dile getirmiştir.

Hem öğretim görevlilerinin hem de öğrencilerin görüşleri incelendiğinde, kalabalık sınıfların öğretim sürecinde birçok soruna sebep olduğu, bu sorunlar öğrencilerde ve eğitmenlerde özellikle motivasyon kaybına yol açtığı ve bu sınıflarda yapılan eğitimin niteliğinin düşük olarak değerlendirildiği görülmüştür. Kalabalık sınıflarda öğretim yöntemi olarak genelde sunu ve soru-cevap yöntemlerinin, ölçmede ise çoktan seçmeli sınavlarının tercih edildiği ama bu tercihin fiziki ortamın yetersizliği

ğinden ve öğrenci sayısının fazlalığından kaynaklandığı söylenebilir. Fiziki ortam kaynaklı sorunları öğrenciler, olumsuz duygulanımı ise öğretim görevlileri daha fazla belirtmiştir. Genel olarak öğretim görevlileri ve öğrencilerin kalabalık sınıflarda eğitim yapılmasını tercih etmedikleri tespit edilmiştir. Öğretim görevlilerine göre öğretim sürecinde yaşanan diğer sorunlar; sınıf yönetimi (f=9), gürültü (f=5), uygulama etkinliklerinde güçlük (f=5), motivasyon eksikliği (f=5), seçenek azlığı (f=3), bireysel farklılık (f=2) olarak sıralanmaktadır. Genel olarak öğrenci sayısı yükseldikçe öğretim görevlerinin zaman problemi yaşadıkları ve kısıtlı zamanın tüm öğrencilerle iletişim kurmaya imkan tanımadığı, bunun ise öğrencilerin bireysel farklılıklarının göz ardı edilmesine neden olduğu, ek olarak sınıf yönetimini de güçleştirdiği için hem öğrencilerin hem de öğretim görevlilerinin motivasyon kaybı yaşanasına yol açtığı söylenebilir. Ülkemizin diğer ülkeler ile eğitimli insan kaynağı alanında rekabet edebilmesi için yükseköğretim kurumlarındaki kalabalık sınıflardaki öğretim süreçlerine yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yükseköğretim sistemi bir ülkedeki bireylerin ve toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili birçok fikir verirken aynı zamanda bireylerin ve toplumların gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Yükseköğretim sisteminde yaşanan bütün değişimler ve çıktılar, toplumların ve bireylerin kalkınma düzeyleri ile birebir ilişkilidir. Dolayısıyla, bu kadar kıymetli olan yükseköğretimin niteliğinin önündeki sorunların tespit edilip gerekli tedbirlerin alınması da önemlidir. Bu çalışma, öğretim elemanlarının kalabalık sınıflara ilişkin görüşlerinin en çok öğretim sürecinde yaşanan sorunlar üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Öğretim elemanlarının; öğrencilerle iletişim kuramamaları, işlenen derslerin niteliğini düşük görmeleri, zaman konusunda sorun yaşamaları, sınıf yönetimi, gürültü kirliliği, uygulama etkinliklerinde güçlük, motivasyon eksikliği, seçenek azlığı ve bireysel farklılıkların göz ardı edilmesi gibi problemlerle karşılaştıkları sonucuna varılmıştır. Öğretim elemanları, kalabalık sınıflarda en fazla öğrencilerle iletişim problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada öğrenci sayısının fazla olmasının her bir öğrenciyi tanımaya imkan vermediğini, iletişim kurulamadığını ve bütün öğrencilerle karşılıklı etkileşimde bulunamadıklarını ifade etmişlerdir. Uygun olmayan kalabalık sınıf ortamları öğretmen-öğrenci etkileşimini zayıflatarak, öğrencilerin derse motivasyonlarını da güçleştirmektedir. Sınıf, öğrencilerin birlikte oldukları, bireysel ya da grupla öğrenme yaşantılarının gerçekleştirdiği bir yaşama ve öğrenme yeridir. Başka bir açıdan öğrencilerin öğrenme ve iletişim becerilerinin iyileştirilmesidir (Cemaloğlu ve Yenel, 2021; Stronge, 2007; Şişman ve Turan, 2020; Cemaloğlu ve Yenel, 2021). Kalabalık sınıf ortamları öğretim elemanları ile öğrenciler arasındaki etkili iletişimi ve etkili bir sınıf yönetimini olumsuz etkilediği söylenebilir. Öğretim elemanlarının etkili bir iletişim ve problemleri çözmesi için yapıcı öz güven, empatik tepki ve problem

çözme gibi iletişim becerilerine sahip olması gerekir (Evertson ve Emmer, 2013; Jones ve Jones, 2004).

Aynı şekilde öğretim elemanları kalabalık sınıflarda işlenen derslerinin niteliğinin düşük olduğunu, bundan dolayı kalabalık sınıflarda öğrencilerin kaliteli, yaratıcı ve ilginç projeler üretmesinin imkânsız olmasından kaynaklı öğretimin kalitesini olumsuz etkilediğini, öğrencilerin çok az verim aldıklarını belirtmiştir. Öne çıkan bir başka sonuç ise “*zaman*” olmuştur. Zaman yönetimi sınıfta sürdürülen öğretim etkinliklerini doğrudan etki etmektedir. Öğretim elemanları kalabalık sınıflarda zamanın yeterli olmadığını, kısıtlı zamanın ders planlamasında ve ölçme değerlendirme tercihlerinde etkili olduğunu, ayrıca bireysel farklılıkları dikkate alamadıklarını da ifade etmişlerdir. Charles (2014), öğretim etkinliklerinin zaman açısından düzenlenmesi ve yönetilmesinin sınıf yönetiminin en önemli göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

Sınıfların kalabalık olmasının öğretim görevlilerinin ders planlamasını değiştirerek daha çok sunuş yoluyla öğretim stratejileri izlemelerine yol açtığı tespit edilmiştir. Öğretim elemanlarının kalabalık sınıflarda öğretim ilke ve yöntemleri olarak; sunu/anlatım, soru – cevap ile grup çalışması yöntemlerini tercih ettikleri, ölçme işlemi için ise çoktan seçmeli sınavları kullandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Sunuş yoluyla öğretim stratejileri uyguladıklarından öğretim elemanların sadece bilgi aktarımı yaptıkları ifade edilebilir. Çoktan seçmeli testler; sınavın uygulayacağı sınıftaki öğrenci sayısı çok olduğunda kullanılabilirlik bakımından tercih edildiği görülmüştür. Ancak ölçme ve değerlendirme işleminde çoktan seçmeli testlerin kullanılması, yeni yüzyılda öğrencilere kazandırılması gereken eleştirel düşünme, problem çözme becerileri/stratejileri, yaratıcılık, iletişim beceriler ve sentez basamağı davranışların ölçülmesinde yetersiz kalmaktadır (Bakioğlu, 2019; Gökalp, 2021; Güler, 2019). Her dersin ve konunun özelliklerine bağlı olarak yöntemlerde çeşitlenme görülebilir. Ancak kalabalık sınıflar, yöntem seçimini etkileyen en önemli etkidir. Bu tür sınıflarda yöntem seçimi kısıtlanır ve genelde anlatım yöntemi kullanılmak zorunda kalınır. Bu yöntem, öğretim merkezli ve geleneksel bir yöntemdir ve kullanıldığı sınıflarda öğretmen - öğrenci etkileşimi zayıf olup, öğrenciler edilgen konumda olduğundan derse ilgileri de az olmaktadır. Başarılı bir öğretim sürecinde, öğrencilerin etkin olması gerekir. Aktif öğrenme; etkileşimi, paylaşımı ve iş birliğini ön plana çıkarmaktadır (Komisyon, 2017). Dolayısıyla öğretim stratejilerinin seçiminde öğrencileri merkeze alan bir yaklaşım sergilemek gerekir. Günümüzde öğretim sürecinde işbirliği ve dayanışmayı başka bir ifade ile işbirlikli öğrenmenin başarılı olabileceği kabul edilmektedir. Ancak kalabalık sınıflarda bunu uygulamak pek de mümkün görünmemektedir (Aydın, 2019). Bu araştırmada hem öğretim elemanlarının hem de öğrencilerin öğretim sürecinde yaşadıkları en önemli problemin iletişim olarak ortaya çıkmasının, derslerde kullanılan anlatım yönteminden kaynaklandığı söylenebilir. Öğretim sürecinin niteliğini belirleyen önemli etkenler arasında koşullara uygun ve etkin öğretim stratejisi geliştirmek yer

almaktadır. Öğretim sürecinde bir ders iyi ve etkili yöntemlerle işlenebilirse öğretim gerçekleşir ve sınıf iyi bir şekilde yönetilebilir (Erdoğan, 2019).

Kalabalık sınıfların, öğretim elemanlarında olumsuz duygu durumu oluşturduğu sonuçlarına da ulaşılmıştır. Öğretim elemanları ders işleme sürecinde kendilerini baskı altında hissettiklerini, öğrencilere gerekli bilgi ve becerilerin aktarılmamanın verdiği duygudan kaynaklı iş doyumunu kaybı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. İş doyum kaybı, öğretim elemanlarında bir takım fiziksel ve ruhsal anlamda sorunlar oluşturabilir. Bunlar arasında baş ağrısı, tükenmişlik hissi, can sıkıntısı, çaresizlik, yorgunluk, baskı ve stres en önemlileridir. Öğretim elemanları zamanlarının çoğunu okul binalarında ve dersliklerde geçirmektedirler. Öğretim ortamları, öğretim elemanlarının her açıdan kendilerini huzurlu ve rahat hissedecekleri yerler olmalıdır çünkü fiziksel ve psikolojik açılardan öğretim elemanlarının kendilerini rahat hissetmedikleri ortamlarda etkili eğitim ve öğretim gerçekleşmesi zordur (Şişman ve Turan, 2020).

Araştırmada öğrencilerin kalabalık sınıflardaki öğretim sürecine ilişkin görüşlerinden elde edilen sonuçlar, öğretim elemanlarınıninkine benzer şekilde öğrencilerin de kalabalık sınıflara ilişkin görüşlerinin en çok öğretim sürecinde yaşanan sorunlar üzerinde yoğunlaştığını göstermiştir. İletişim kurma güçlüğü, sınıflardaki öğretim kalitesinin düşüklüğü, sınıf yönetimi, istenmeyen öğrenci davranışları, yetersiz zaman, daha fazla bireysel öğrenim gereksinimi, derse etkin katılım sorunu ve gürültü kirliliği gibi olumsuzluklar betimlemeler arasında ortaya çıkmıştır. Araştırmada iletişim kurma güçlüğü, sınıflardaki öğretim kalitesinin düşüklüğü, sınıf yönetimi, istenmeyen öğrenci davranışları, yetersiz zaman, daha fazla bireysel öğrenim gereksinimi, derse etkin katılım sorunu ve gürültü kirliliği gibi olumsuzluk betimlemeleri, literatürde yapılan çalışmalara da benzer şekilde sıkça rastlanan konulardır (Brophy, 2006; Cengelosi, 2014; Rusk, 2016). Etkili sınıf yönetimi, empati kurabilme, içtenlik kurabilme, düşündüklerini yansıtma gibi özellikler arasında güçlü bir bağlantı bulunmaktadır (Brophy ve Alleman, 1991). Bu özellikler sınıf yönetimi becerilerinin öğretmenin empati yeteneği, içtenlik ve düşünceleri yansıtma gibi kişisel özellikleriyle ilişkilendirilmesi açısından önemlidir.

Öğrenciler, kalabalık sınıflarda en fazla öğretim elemanları ile iletişim problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öğretim elemanlarının öğretim sürecinde sorun olarak gördükleri motivasyon eksikliği, kalabalık sınıflarda okuyan öğrencilerde de yoğun olarak görülmüştür. Kalabalık sınıflardaki öğretim kalitesinin düşüklüğü de öne çıkan bir diğer sonuç olmuştur. Öğrenciler, kalabalık ortamda öğrenci sayıları arttıkça eğitsel verimin azaldığını ifade etmişlerdir. Aynı şekilde öğrenciler, kalabalık sınıflarda eğitim sürecinde yaşanan sorunlar arasında mevcudun fazla olmasının öğrencilerde disiplinsiz davranışların ortaya çıkmasına ve bunun da öğretim elemanlarının sınıf yönetimi problemi yaşamalarına neden olduğunu belirtmişlerdir. Şüphesiz

sınıf mevcutlarının artması ile öğretmen ve öğrenci etkinliği ve katılımı azalmaktadır. Bu tür kalabalık sınıflarda yapılan öğretim sürecinde görülen disiplinsiz davranışlar, öğretim elemanları ve öğrencilerin daha az doyum almalarının yanı sıra okula olan bağlılığı da zayıflatmaktadır (Erdoğan, 2019; Şişman ve Turan, 2020).

Öğrencilerin, öğretim elemanlarına kıyasla fiziki ortandan daha fazla rahatsız oldukları tespit edilmiştir. Bu sorunların başında ise kalabalık sınıflarda eğitimci duyma problemi gelmektedir. Duyma problemine ek olarak öğrenciler, görme problemi ve havasızlık yaşadıklarını da belirtmişlerdir. Gürültü, öğretmen-öğrenci etkileşimini olumsuz etkileyen bir faktördür. Kalabalık sınıflarda oluşan gürültü, derse yönelik ilgisizlik ve ilgi kaybından kaynaklanmaktadır. Kalabalık sınıflar, öğretim elemanlarının öğrencileri motive etmelerini güçleştirdiği açıktır. Bu tür sınıflarda gürültü yok edilmedikçe huzurlu bir öğretim ortamının sağlanması mümkün olmayacaktır. Sınıf ortamının fiziksel düzenlemesi, etkili öğrenme-öğretme sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilir, bu nedenle sınıf içindeki fiziksel değişkenlerin etkili, öğretici ve ilgi çekici bir şekilde düzenlenmesi, başarılı bir sınıf yönetimi için büyük önem taşır. Sınıflar, öğrencilerin sadece eğitim aldıkları mekanlar olmanın ötesinde, aynı zamanda onlar için birer yaşam alanıdır; bu bağlamda sınıf, eğitimsel süreçlerin merkezi bir unsurudur (Şişman ve Turan, 2020). Öğretim ortamı fiziksel, sosyal ve eğitimsel olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. Öğretim amaçları, öğrencilere, tüm çevrenin düzenlenmesi yoluyla iletilmektedir (Bakioğlu, 2019). Bu nedenlerle derslikler, öğrencilerin akademik başarılarına uygun olarak düzenlenmeli, tasarlanmalı ve düzenlenmelidir.

Kalabalık sınıfların öğrencilerde oluşturduğu olumsuz duygu durumu; baskı, çekingenlik ve yetersizlik hissi olarak tespit edilmiştir. Sınıf, öğretmen ve öğrencilerin zamanlarının büyük bir kısmını geçirdikleri, bir yaşama ve öğrenme ortamıdır (Şişman ve Turan, 2020). Bu alanın kişi sayısına yeterli büyüklükte ve konforda olmaması, o sınıflardaki öğrencilerin olumsuz duygular yaşamasına neden olduğu söylenebilir.

Öğretim elemanları ve öğrenciler, kalabalık sınıflarda en fazla iletişim problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öğretim sürecinde sınıf yönetiminin en kritik konularından biri, öğretmen-öğrenci iletişimidir, çünkü etkili bir öğretmen-öğrenci iletişimi, etkin ve kalıcı bir öğrenmenin temelini oluşturur (Aydın, 2019). Unutulmamalı ki sınıf yönetimi büyük ölçüde sınıfta bulunan öğrencileri karşılıklı etkileşim ile etkilemeye dayalı bir etkinliktir. Bu niteliği ile iletişim, sınıfı birbirine bağlayan bir unsur olarak görülebilir. Başarılı bir öğretim süreci için öğretmen-öğrenciler arasında etkili bir iletişimin kurulması önemli bir süreçtir (Erdoğan, 2019). Sınıf içi iletişim, öğrenme-öğretme dinamiklerine, bilgi aktarımına ve paylaşımına dayalı temel bir iletişim biçimini ifade eder. Öğretim sürecinde sınıf yönetiminin temelini iletişim ve etkili zaman yönetimi oluşturur (Şişman ve Turan, 2020). Öğrenmeyi kolaylaştırıcı ve özendirici sınıf ortamlarının

oluşturulması, sınıftaki iletişim becerileri uygulamaları ile yakından ilgilidir. Bu araştırmada, hem öğretim elemanları hem de öğrenciler sınıfların kalabalık olmasından kaynaklı bu iki önemli konuda problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Eğitim türü ve düzeyi fark etmeksizin, sınıftaki öğrenci sayısının genel olarak 30'un üzerinde olması genellikle tercih edilen bir durum değildir. Öğrenci sayısı, izlenecek öğretim yöntemini belirlemede önemli bir etkidir. Kalabalık sınıflarda öğrencilerin motive edilmesi, ek bir zaman ve çaba gerektirir. Bu araştırmada öğretim elemanlarının problem olarak önemli gördükleri sorunların başında «zaman» gelmektedir. Öğretim elemanları, kalabalık sınıflarda zamanın yeterli olmadığını, kısıtlı zamanın ders planlamasında ve ölçme değerlendirme tercihlerinde etkili olduğunu, ayrıca bireysel farklılıkları dikkate alamadıklarını belirtmişlerdir. Kalabalık sınıflar öğrencilerin istenmeyen bazı davranışları sergilemelerine de neden olabilmektedir. Kalabalık sınıflar, öğrenme etkinliklerini olumsuz etkileyip zaman kayıplarına yol açarak, sınıf içi etkileşimi ve öğretimi olumsuz yönde etkiler (Şişman ve Turan,2020, s.93). Bu bakımdan sınıf yönetiminin en önemli stratejik öğelerinden biri öğretim sürecinde zaman yönetimidir. Çünkü etkili bir şekilde zamanı kullanmak, ders süresince öğrencilerin dikkatlerini canlı tutmak ve enerjilerini hedeflenen amaçlara odaklamak, yeni öğrenim deneyimleri için onları motive etmek anlamına gelir (Aydın,2019). Zamanın iyi ve etkili kullanılması bir süreç işidir. Kalabalık sınıflarda zamanın daha iyi kullanılmasını etkileyen, zaman kaybına yol açan durumların sayısı daha çoktur (Erdoğan, 2019; Marzano, 2009). Bu araştırmada öğretim elemanları zaman konusunda problem yaşadıklarını ifade etmeleri eğitim açısından son derece kaygı vericidir.

Hem öğretim elemanları hem de öğrencilerin görüşleri incelendiğinde, kalabalık sınıfların öğretim sürecinde birçok soruna sebep olduğu, özellikle öğrenciler ile öğretmenler arasındaki iletişim probleminin motivasyon kaybına yol açtığı ve bu sınıflarda yapılan eğitimin niteliğinin düşük olarak değerlendirildiği görülmüştür. Kalabalık sınıflarda öğretim yöntemi olarak genelde sunu ve soru-cevap yöntemlerinin, ölçmede ise çoktan seçmeli sınavlarının tercih edildiği ama bu tercihin fiziki ortamın yetersizliğinden ve öğrenci sayısının fazlalığından kaynaklandığı söylenebilir. Fiziki ortam kaynaklı sorunları öğrenciler, olumsuz duygulanımı ise öğretim elemanları daha fazla belirtmişlerdir. Genel olarak öğretim elemanları tamamına yakını ve öğrencilerin tümü kalabalık sınıflarda eğitim yapılmasını tercih etmediklerini belirtmiştir.

Mevzuat yükseköğretim kurumlarında kalabalık sınıfların bölünmesine izin vermektedir. Ancak, öğretim elemanı ve derslik yetersizliği ya da ek ders gibi bütçeye yük olmaktan kaçınmak gibi nedenlerle genelde tercih edilmemektedir. Yükseköğretim kurumlarında verilen eğitim sürecinde üretilen bilginin katma değere dönüşmesinde en önemli etken yetişmiş insan kaynağıdır. Yükseköğretim sisteminde yaşanan bütün değişimler ve

çıktılar, toplumların ve bireylerin kalkınma düzeyleri ile bire bir ilişkilidir. Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında, hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı, OECD ortalamasının üzerindedir. Aynı şekilde, yükseköğretimde öğrenci başına yapılan harcamaların OECD ülkeleri ortalamasına ise 18 bin dolar iken Türkiye, 9 bin dolar ile OECD ülkeleri arasında yükseköğretimde öğrenci başına yapılan harcamaların en düşük olduğu ülkeler arasındadır (OECD, 2022). Yükseköğretimde öğrenci başına yapılan harcamalar, OECD ülkeleri ortalamasına yükseltilmesi öğretimin niteliğine katkı sağlayacaktır.

Bu araştırma ile tespit edilen sorunların çözülmesi, yükseköğretim sisteminin daha kaliteli ve nitelikli hale gelmesi ve artan yükseköğrenim talebinin karşılanabilmesi için önemli politika önerileri sunulabilir. Her yıl artan öğrenci sayısı göz önüne alınarak, öncelikli olarak personel ihtiyacına yönelik çözümler geliştirilmelidir. Öğretim elemanları ile öğrenci sayısı arasındaki dengenin sağlanması için öğretim kadrosunun genişletilmesi veya daha etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Böylelikle öğrencilere daha fazla bireysel ilgi ve rehberlik sağlanmasına yardımcı olunabilir. Bu, özellikle eğitim kalitesini artırmak ve öğrencilere daha iyi bir öğrenme ortamı sunmak için önemlidir.

Ayrıca, araştırmacılara çeşitli yükseköğretim kurumlarındaki farklı fakültelerde görev yapan öğretim üyeleri ve öğrencilerle çalışmalar yürütmeleri önerilebilir. Bu, araştırmanın geniş bir yelpazeye yaymaları bakımından önemlidir. Farklı yükseköğretim kurumlarındaki çeşitli fakültelerden öğretim üyeleri ve öğrencilerle çalışmak, verilerin çeşitliliğini ve genel geçerliliğini artıracaktır.

Derslik sayısının artırılması, kalabalık sınıfların önlenmesi ve daha etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması açısından da büyük bir öneme sahiptir. Daha fazla derslik, öğrencilerin daha rahat ve verimli bir şekilde çalışmalarını sağlayabilir ve öğretim elemanlarına daha iyi bir çalışma ortamı sunabilir.

Bu politika önerileri, yükseköğretimdeki eğitim kalitesini artırmak ve öğrencilerin başarısını desteklemek için stratejik bir adım olabilir. Bu nedenle, politika yapıcıların ve üniversite yönetimlerinin bu hususları dikkate alarak uygun stratejiler geliştirmeleri önerilmektedir.

Araştırma Etikleri / Research Ethics

Etik Kurul İzni: Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörlüğü, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı 10.11.2022 tarih 12 No.lu oturumda alınan 6 No.lu karar neticesinde bu araştırmanın yapılmasına izin verilmiş ve E-79906804-050.06.04-74398 sayılı evrak ile araştırmacıya duyurulmuştur.

Yazar Katkıları / Author Contributions

Yazar bu makalenin tamamından sorumluluğu kabul et-

miş ve gönderilmesini onaylamıştır.

Çıkar Çatışmaları / Competing Interests

Yazar çıkar çatışması olmadığını belirtmiştir.

Araştırma Fonlaması / Research Funding

Bildirilmedi.

Veri Erişilebilirliği / Data Availability

Uygulanamaz.

Kaynakça

- Aydın, A. (2019). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bakioğlu, A. (2019). *Çağdaş sınıf yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Konya: Eğitim yayınevi.
- Brophy, J., & Alleman, J. (1991). Activities as instructional tools: A framework for analysis and evaluation. *Educational researcher*, 20(4), 9-23. <https://doi.org/10.3102/0013189X020004009>
- Brophy, J. (2006). History of research on classroom management. In C. M. Evertson & C. S. Weinstein (Eds.), *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues* (pp. 17-43). Lawrence Erlbaum Associates Publishers. <https://doi.org/10.4324/9780203874783-7>
- Cangelosi, J. S. (2016). *Classroom management strategies: Gaining and maintaining students' cooperation*. John Wiley & Sons:NY: Longman.
- Cemaloğlu, N., & Yenel, K. (2021). *Sınıf yönetimi*. Pegem Akademi
- Charles, C. M. (2014). *Building classroom management*. USA: Pearson
- Creswell, J. (2021). *Karma yöntem araştırmalarına giriş* (Çev: M. Sözbilir). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çepni, S. (2021). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Erdoğan, İ. (2019). *Sınıf yönetimi: Ders, konferans, panel ve seminer etkinliklerinde başarının yolları*. Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Emmer, E. T., & Sabornie, E. J. (2014). Introduction to the second edition. In *Handbook of classroom management* (pp. 3-12). Routledge.
- Jones, V. F., & Jones, L. S. (2004). *Comprehensive classroom management: Creating communities of support and solving problems*. Boston: Pearson/Allyn and Bacon.
- Gökalp, M. (2021). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal*, 30 (4), 233-252. <https://doi.org/10.1007/BF02765185>
- Güler, N. (2019). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Karayaman, S. (2022). *Sosyal bilimlerde seçme konular-6*. Bölüm Adı: Kalabalık Yönetimi ve Okullarda Durum, Yayın Yeri: İksad Yayınevi, Editör: Çiftçi Hasan; Yıldız Sevcan, Basım sayısı:1, ISBN:978-625-8323-01-6, s.257-273.
- Komisyon (2017). *Pedagojik formasyon için öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Marzano, R. J. (2009). *Classroom management that works*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Turan, S.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Neuts, B., & Nijkamp, P. (2012). Tourist crowding perception and acceptability in cities: An applied modelling study on bruges. *Annals of Tourism Research*, 39(4): 2133–2153. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.07.016>
- OECD. (2022). *Education at a glance 2022: OECD indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/3197152b-en>
- Özgan, H., & Tekin, A. (2011). Öğrencilerin hazırbulunululuk düzeylerinin sınıf yönetimine etkisine yönelik öğretmen görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 421-434.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Pehlivan, D. (2002). *Alternatif Okullar*. Ankara: Pegem A yayıncılık.
- Stronge, J. H. (2007). *Qualities of effective teachers*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Şişman, M., & Turan, S. (2020). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Rusk, R. B. (2016). A case study of classroom management practices and the influence on classroom disruptions (Doctoral dissertation). Grand Canyon University. ProQuest Dissertations Publishing. <https://eric.ed.gov/?id=ED566842>
- Teddle, C., & Tashakkori, A. (2015). *Karma yöntem araştırmalarının temelleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tutkun, Ö., & Düzeni, S. Y. (2016). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Uludağ, Z., & Odacı, H. (2002). Eğitim öğretim faaliyetlerinde fiziksel mekân. *Millî Eğitim Dergisi*, 29, 153-154.
- Yaman, E. (2006). Eğitim sistemindeki sorunlardan bir boyut: Büyük sınıflar ve sınıf yönetimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(3), 261-274.
- Yaman, E. (2010). Kalabalık sınıfların etkileri: Öğrenciler ne düşünüyor? *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(2), 403-414.
- Yurdakul, S. ve Şahin-Demir, S.A. (2022). *Yükseköğretime Bakış 2022: İzleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Yükseköğretim Kurulu (2023). 2023 Üniversite İzleme ve Değerlendirme Genel Raporu. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2023/2023-universite-izleme-ve-degerlendirme-genel-raporu.pdf>